

PATRICIA PRITCHARD OG TORILL SOLBØ ZAHL

VEIENE

TIL EN GOD BIMODAL TOSPRÅKLIGHET HOS DØVE OG STERKT TUNGHØRTE

Statped Vest
Statleg spesialpedagogisk støttesystem

Innholdsfortegnelse

Introduksjon

- Begrunnelse for boka
- Hvem er de hørselshemmete?
- Definisjoner av hørselshemmet, tunghørt og døv
- Glidende overganger mellom dövhet og tunghørthet
- Hva er norsk tegnspråk?
- Hva er bimodal tospråklighet?
- Bimodal tospråklighet, livskvalitet og valgmuligheter
- En elevgruppe og skole i endring
- Valg av ett eller to språk for døve barn med cochleaimplantat
- Dokumenterte resultater etter innføring av tospråklig undervisning for døve i Norge.
- Oppsummering

Kapittel 1. Den bimodale tospråklige utviklingen

- Viktige faktorer i den bimodalt tospråklige utviklingen
- Hva er språktilegnelse og språklæring?
- Språktilegnelse og språklæring hos døve og stekt tunghørte barn
- Hva er tospråklighet?
- Former for bimodal tospråklighet hos hørselshemmete
- Den tidlige utviklingen av barnets to språk
- Utvikling av norsk tegnspråk
- Den aller første tegnspråklig kommunikasjonen
- Den videre tegnspråkutviklingen
- Utvikling av talespråk hos døve og sterkt tunghørte barn
- Oppsummering

Kapittel 2. Myter om tospråklighet og tegnspråk

- Er de første milepælene i språkutviklingen hos ett- og tospråklige småbarn forskjellige?
- Den tidlige begrepsutviklingen hos ett- og tospråklige barn
- Den kritiske perioden i språkutvikling
- Språklige og pedagogiske paradokser forbundet med døve og sterkt tunghørte barn

Kapittel 3. den bimodalt tospråklige opplæringen

- Definisjon av tospråklig opplæring for døve og sterkt tunghørte
- Målene for bimodal tospråklig opplæring
- Utvikling av det pedagogiske fenomenet tospråklig opplæring for døve og sterkt tunghørt
- Oppsummering

Kapittel 4. Pedagogisk tilrettelegging for en god bimodal tospråklig opplæring i barnehagen

- Flere veier til målene
- Hvordan skjer den gode tospråklige utviklingen i barnehagen?
- Kommunikasjonsstrategier
- Lytte- og tale trening
- Språkutvikling og den eksekutive funksjonen
- Forberedende matematikkopplæring i barnehagen
- Logisk tenkning
- Å telle og utvikling av tallbegrep
- Oppsummering

Kapittel 5. Pedagogisk tilrettelegging for en god bimodal tospråklig opplæring i grunnskolen

- Valg av skoleplassering
- Hvordan skal vi tilrettelegge læringsmiljøet for bimodalt tospråklige elever i nærskolen?
- Tilrettelegging av språkmiljø
- Bruk av tolk i klasserommet
- Å utvide tegnspråkmiljøet ved hjelp av IKT
- Tilrettelegging av arbeidsmåter i klassen
 - Samtale og tilfeldig læring
 - Dannelsen av indre språk og læreren som rollemodell
 - Elevdiskusjon
 - Samarbeid, gruppearbeid og problemløsning
 - Utvikling av problemløsningsstrategier
 - Spill
 - Rollespill
 - Undersøkelser og utforskning
 - Direkte undervisning
 - IKT
- Tilrettelegging av undervisning i fag
- Matematikkopplæring i en bimodalt tospråklig klasserom
- Opplæring i norsk tegnspråk og norsk for døve og sterkt tunghørte
 - Norsk tegnspråk
 - Norsk for døve og sterkt tunghørte
- Undervisningsmetoder og strategier som kan fremme språkutvikling og EF
 - Visuell representasjon av språk- og tekststruktur
- Fremmedspråklæringsstrategier
- Drama & rytmikk
- Engelskopplæring for bimodalt tospråklige elever
- Forsking om tospråklig opplæring i barneskolen i Norge
- Oppsummering

Kapittel 6. Tospråklige lese- og skriveopplæring

- Lesing i barnehagen
- Grunnleggende begreper om lesing
- Leseretningen
- Fonetisk oppmerksomhet
- Leseforståelse
- Høytlesing
- Felleslesing
- Selvstendig lesing
- Samtaler om leseopplevelser
- Utvikling av skriveferdigheter hos døve og sterkt tunghørte
- Høytskriving i barnehagen
- Fellesskriving i barnehagen
- Selvstendig skriving i barnehagen
- Forskning om skriveutvikling hos døve førskolebarn
- Leseopplæring i grunnskolen
- Hjem-skole-samarbeid
- Noen grunnleggende forutsetning for gode leseferdigheter
- Kontrastiv undervisningsmetodikk
- Metakognitive ferdigheter
- Begrepsinnlæring
- Motivasjon
- Tonefortellingene
- Holdning til fagene og forventninger til barnet
- Tidlig leseopplæring
 - Bokstavinnlæring
 - Arkivboks
 - Mellomspråk
 - Kommunikasjonsverktøy (IKT)
 - Utvidelse av grammatisk kunnskap og ordforråd
- Leseaktiviteter i klasserommet
- Tegnspråkets rolle i leseopplæringen
- Leseopplæringsmetoder for døve og sterkt tunghørte brukt i utlandet
- Tekstskaping i grunnskolen
- Den tidlige skriveopplæring
- Skriveprosessen
- Tekstskaping på tegnspråk
- Forskning om lese- og skriveferdigheter hos døve og sterkt tunghørte
- Oppsummering

Kapittel 7. Kartlegging av den bimodale tospråklige utviklingen hos døve og sterkt tunghørte barn og unge

- Kartleggingens rolle
- Kartlegging, talespråkutvikling og språkvansker
- Kartlegging og tilpasset opplæring

- Kartleggingsmateriell
- Kartleggingsarbeid
- Oppsummering

Kapittel 8. Spesialpedagogiske tiltak

- Spesialundervisning, inkluderende, tilpasset og likeverdig opplæring
- Er døve primært funksjonshemmete eller en språklig minoritet?
- §2-6 i opplæringsloven og Kunnskapsløftet
- Døve og sterkt tunghørte elever med tilleggsvansker
- Oppsummering

Kapittel 9. Etnisk minoritetsspråklige døve og sterkt tunghørte barn og unge

- Den etnisk minoritetsspråklige befolkningen i Norge
- Ulike kulturelle syn på døvhet
- Skoleplassering av etnisk minoritetsspråklige døve barn og unge
- Språkutvikling hos døve i en etnisk minoritetsspråklig situasjon
- Kognitiv utvikling hos døve i en etnisk minoritetsspråklig situasjon
- Utfordringer ved vurdering og kartlegging av minoritetsspråklige barn
- Å lese på et tredjespråk
- Oppsummering

Kapittel 10. Behov for en multikulturell tilnærming til opplæring hos etnisk minoritetsspråklige døve og sterkt tunghørte barn og unge

- Hvorfor er det behov for en multikulturell tilnærming til opplæring
- Hvordan iverksettes en multikulturell tilnærming til opplæring?
- Noen eksempler på tiltak

Kapittel 11. Utfordringer i fremtiden

- Trender og mulige konsekvenser av inkludering for hørselshemmete elever
- Døve og sterkt tunghørte og storsamfunnet
- Utfordringer i forhold til nye pedagogiske arbeidsmåter
- Utfordringer ved kvalitetssikring for å sikre tilpasset opplæring
- Norsk tegnspråk; et språk i endring
- Språkdebatten
- Oppsummering

Appendiks 1 og 2

Referanseliste

Veiene

til en god bimodal tospråklig utvikling hos døve og sterkt tunghørte barn og unge

Introduksjon

Begrunnelse for boka

Målet med denne boka er å spre informasjon og kunnskap om hva en god bimodal tospråklig utvikling er, betydningen av den, og hvordan den kan oppnås. Ideen for denne boka sprang ut fra *Språkveilederen* (2007) til Bredtvet kompetansesenter, som var et stort arbeid om språkutvikling, men uten informasjon om bimodal tospråklighet for hørselshemmete norske barn. Avdelingsleder Thor-Arne Nilsen ved Statped vest tok initiativ til utarbeidelse av et tilleggshefte til *Språkveilederen*. I arbeidets løp har tilleggsheftet utviklet seg til å bli en mer utfyllende utgivelse som tar for seg mange sider ved en bimodal tospråklig utvikling og døve og sterkt tunghørte barns språklige behov og virkelighet. Boka er skrevet for foreldre, pedagoger, ansatte ved PPT, helsestasjoner og andre medisinske institusjoner, barnehager, utdanningsinstitusjoner, statlige støttesystemer og andre interesserte. Boka kan leses som enkeltstående kapitler. Derfor finnes det noen gjentakelser.

Det argumenteres her for at døve og sterkt tunghørte barn gis anledning til å utvikle to språk: norsk tegnspråk og norsk tale- og skriftspråk. Det at døve og sterkt tunghørte barn tidlig får møte to språk, anses som nødvendig for å sikre en tidlig språkutvikling og dermed aktiv deltakelse i familien, nærmiljøet og i samfunnet.

Det er nødvendig med en tidlig og god språkutvikling for *alle* barn. Da unngår barnet varige utviklingsforstyrrelser og forsinkelser på de kognitive, emosjonelle og sosiale områdene. Det finnes ingen måte å forutsi hvilke døve og sterkt tunghørte barn, med og uten CI, som vil utvikle talespråk slik at de kan oppfatte og uttrykke seg utelukkende på norsk. Men gjennom å presentere barna for et rikt språkmiljø hvor både norsk og norsk tegnspråk er i bruk, kan de komme i gang med sin språkutvikling og selv vise sin språkpreferanse i ulike språklige sammenhenger. Et barn vil ikke bruke et språk som er upraktisk, og som barnet ikke har nytte av. Ved å sette barnet og dets kommunikasjonsbehov i sentrum i miljøer hvor barnet kan utnytte sine sanser, sikres den enkeltes muligheter til å utvikle sitt språklige potensial på et tidlig tidspunkt.

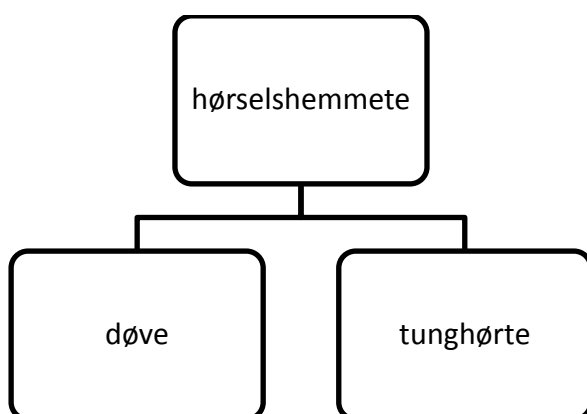
Et hørselstap i seg selv hindrer ikke en effektiv, optimal, helhetlig utvikling. Det er vist gjennom mange forskningsstudier og bekreftes av forfatternes egne erfaringer. Døve og sterkt tunghørte barn har de samme mulighetene som alle andre barn for en positiv utvikling; det er situasjonen de vokser opp i, de holdninger og forventninger de møter, og hvor tilgjengelig språk gjøres for dem,

som er avgjørende. Under gunstige betingelser kan et hørselshemmet barn utvikle seg akkurat som det ville ha gjort dersom hørselen var intakt. Barnets sårbarhet øker når omgivelsene ikke anerkjenner behovet, og ikke legger til rette for en god utvikling. Å gjøre språk tilgjengelig kan og skal alle bidra til.

Hvem er de hørselshemmete?

Blant Norges knappe fem millioner innbyggere regner man med at det er flere hundre tusen hørselshemmete. Hørselshemmet er et fellesbegrep som omfatter tunghørte og døve. De fleste hørselshemmete er det vi kaller tunghørte. Tunghørte har en hørselsrest som til en viss grad gjør det mulig å oppfatte talespråk, og de kan kontrollere sin tale ved hjelp av hørselen. Hovedgruppen av de tunghørte er eldre mennesker som gradvis har fått svekket sin hørselsfunksjon på grunn av aldersbestemte forandringer.

En liten minoritet blant hørselshemmete er de som er født døve eller sterkt tunghørte, eller som mister hørselen før de lærer å snakke. Grovt regnet antas det å være færre enn fem tusen førspråklig døve mennesker her i landet. Denne lille gruppen består i all hovedsak av personer som benytter norsk tegnspråk i sin daglige kommunikasjon, i tillegg til norsk tale og skriftspråk.

Hørselshemmet er et fellesbegrep som omfatter tunghørte og døve

Hørselshemmete nordmenn er en svært heterogen gruppe. Det de har felles, er en hørselsvanske og erfaringer med kommunikasjonsbrudd og de konsekvenser det kan ha på ulike livsområder. Ellers er det stor variasjon når det gjelder grad og type av hørselstap, tidspunkt for hørselsnedsettelse, bruk og nytte av ulike typer høretekniske hjelpemidler, for å nevne noe. Det er derfor utfordrende å beskrive hørselshemmete personer. Det samme gjelder hørselshemmete barn. Det vi med sikkerhet kan si, er at et hørselshemmet barn er mer sårbart dersom omgivelsene ikke er lagt til rette for en god utvikling tidlig i livet. Imidlertid finnes det i dag kunnskap om tiltak som både kan bidra til å redusere hørselsvansken, og som kan kompensere for de vansker den dårlige hørselen medfører. Kunnskap om slike tiltak finnes på de pedagogiske, medisinske og teknologiske områdene. Denne boka er et bidrag til å

spre den pedagogiske kunnskapen.

Definisjoner av hørselshemmet, tunghørt og døv

Begrepet **hørselshemmet** er et samlebegrep som omfatter personer med alle grader og alle typer hørselstap. Det skiller seg som sagt ut to hovedgrupper av hørselshemmete: tunghørte mennesker og døve mennesker.

En **tunghørt** person har et hørselstap av en slik karakter at hun / han til en viss grad kan oppfatte tale og kontrollere egen tale via hørselen. Også cochleaimplantat kan gi tidligere døve mennesker så god hørsel at de kan fungere som tunghørte i mange situasjoner. Tunghørte personer har oftest utbytte av høreapparat, men hørselen til tunghørte kan ikke sammenlignes med normal hørsel. Den kan være preget av lydforvrengninger og bortfall av visse lyder. Ytre lydpåvirkninger, eller støy, har også innflytelse på hvordan tunghørte personer oppfatter lyd. Under dårlige lyttebetingelser kan tunghørte mennesker ha store problemer med å oppfatte det som sies, og vil dermed fungere slik døve mennesker gjør. Det vil da være en fordel at de er kjent med alternative kommunikasjonsmåter, for eksempel tegnspråk, tegnstøtte og munnnavlesning.

Døve personer har et så stort hørselstap at de har store vansker med å oppfatte tale auditivt og med å kontrollere egen taleproduksjon. Døvheten kan være medfødt eller ervervet. Dersom en person er blitt døv før et talespråk er etablert og utviklet, betegnes personen gjerne som førspråklig døv. Dersom en person blir døv etter at talespråket er utviklet, betegnes personen som døvblitt. Betegnelsen "førspråklig døv" er vanlig å bruke også i dag, selv om vi har mange års erfaring med å legge til rette for tidlig tilegnelse av tegnspråk hos døvfødte barn. Barnet får i de tilfellene tegnspråk som førstespråk, og er dermed ikke "førspråklig døv" men heller "døv før talespråkutvikling". Dette til tross brukes "førspråklig døv" fortsatt om denne gruppen døve.

Glidende overganger mellom døvhet og tunghørthet

I en gruppe mennesker som samtaler på norsk tegnspråk, kan alle gjerne karakterisere seg som døve, mens deres hørselsstatus innbyrdes i gruppen kan variere sterkt. Hvis vi i denne sammenheng ser bort fra hørende mennesker som kan tegnspråk, er den største gruppen av tegnspråkbrukere her i landet personer med alt fra noe redusert hørsel til det vi gjerne noe folkelig betegner som "stokk døve".

Det finnes flere betegnelser på døvhet. En **medisinsk døv** person er en person med et hørselstap større enn 90 dB i talefrekvensområdet, på det beste øret. Boka *Kulturelt døves villkår og funksjon i det norske samfunn* (Olsholt & Falkenberg, 1988) beskriver **pedagogisk døv** slik: "Pedagogisk døv brukes om de som har utslukket hørsel eller så vidt liten hørselsrest at forsterkerapparat ikke er tilstrekkelig til å sikre kommunikasjon mellom lærer og elev, og hvor man altså må basere undervisningen

på visuell kommunikasjon" (Olsholt & Falkenberg, 1988:42). I dagens barnehage og skole er tospråklighet et mål for døve og sterkt tunghørte elever. Dette er utslagsgivende for at betegnelsen pedagogisk døv også rommer tunghørte elever som kan profitere på å bli bimodalt tospråklige. Da blir den visuelle kommunikasjonen ikke et alternativ, men et verdifullt supplement.

En **sosialt døv** person er en person som har et "så vidt høygradig hørselstap at dette er til hinder for kommunikasjon som er avhengig av hørsel og kontroll av egen stemme i en gitt sosial sammenheng. Man kan således fungere som tunghørt i enkelte sosiale situasjoner, for eksempel i kommunikasjon med ett eller to mennesker, mens man fungerer som døv i en større sosial sammenheng" (Olsholt & Falkenberg, 1988:42). I dag er det i større grad fokus på språkvalg heller enn på den tunghørtes taleoppfattelsesvansker i støyende omgivelser. Betegnelsen sosialt døv er derfor mindre i bruk, fordi vi nå er mer opptatt av hvilket språk den hørselshemmete velger å bruke i hvilken situasjon. Med andre ord er innfallsvinkelen til kommunikasjonsutfordringene blitt mer pragmatisk.

I tillegg til betegnelse "pedagogisk døv" og "sosialt døv" benyttes i noen grad betegnelsen "kulturelt døv". En **kulturelt døv** person er en person som er hørselshemmet, og som opplever sterk tilhørighet til tegnspråkmiljøer og til døves samfunn og kultur. I likhet med betegnelsen "sosialt døv" blir betegnelsen "kulturelt døv" mindre benyttet i dag.

Hva er norsk tegnspråk?

Norsk tegnspråk (NTS) er et anerkjent og fullverdig språk, og det brukes daglig i Norge. Språket produseres ved hjelp av hender supplert av ansikt, hode og overkropp. Denne måten å produsere språk på gjør det velegnet til å bli oppfattet av synet. Tegnspråk fungerer uavhengig av lyd. Det gjør språket særdeles velegnet å forstå for alle som strever med lydoppfattelse, enten det er fordi de er hørselshemmete, fordi de befinner seg i støyende omgivelser, eller dersom de som kommuniserer, befinner seg på hver sin side av en glassvegg. Tegnspråk er med andre ord velegnet til å bli oppfattet av alle seende mennesker, hørselshemmete eller normalthørende, så sant lysforholdene er tilstrekkelig gunstige. Tegnspråk kan også oppfattes taktilt, slik at det er et godt egnet kommunikasjonsmiddel for døvblinde.

"Døves tospråklighet" omfatter språkene norsk tegnspråk og norsk tale- og skriftspråk. Denne tospråkligheten har eksistert lenge i det norske samfunnet, men uten at storsamfunnet har erkjent eller anerkjent det. Norsk tegnspråk har vært undertrykket av det hørende samfunnet gjennom det siste hundreåret, både i skolen og i det offentlige livet: i skolen gjennom at det har vært forbudt å bruke det, og i det offentlige livet gjennom at det har blitt ignorert. Likevel har språket vist seg å være levedyktig.

Den første forskningen om et nasjonalt tegnspråk ble publisert rundt 1960. Da kom

en amerikansk forskningsrapport, skrevet av språkforskeren William Stokoe. Den bekreftet at amerikansk tegnspråk (ASL) er et språk, fordi språket er dobbelt strukturert, slik også talespråk er det. En dobbel struktur betyr at språket struktureres på to forskjellige måter: Den første er de betydningsbærende elementene, og den andre er betydningsdifferensierende elementer (fonemer). Denne erkjennelsen og anerkjennelsen fikk stor betydning for synet på tegnspråk også her i landet (Vonen, 1997). Tegnspråk, i likhet med talespråk, har en kompleks grammatikk, et ordforråd som utvikles etter behov og over tid, det er kulturbærende og bearbeides i språksenteret i venstre hjernehalvdel (Vonen, 2008).

Det er regnet å være bortimot 20 000 mennesker her i Norge som bruker norsk tegnspråk daglig. De fleste av dem er hørende, som hørende barn av døve foreldre, foreldre, søsken og annen familie av døve, lærere til døve, tolker som oversetter mellom norsk tegnspråk og norsk, arbeidskollegaer til døve, språkstudenter og språkforskere og andre interesserte. I et miljø hvor tegnspråk brukes, har brukerne, om de er døve, sterkt tunghørte eller normalthørende, tilgang til all kommunikasjon som foregår, og dermed er informasjon tilgjengelig.

I juni 2008 la Kultur- og kirke departementet fram språkmeldingen *Mål og mening*. Den sier at norsk tegnspråk er et norsk språk og en del av den norske kulturarven. Det norske samfunnet har et spesielt ansvar for å ta vare på norsk tegnspråk som er og vil være en del av det språklige mangfoldet i Norge. Språkmeldingen foreslår at norsk tegnspråk behandles som et fullverdig språk og får den status som er en naturlig følge av dette. Departementet ønsker å samle bokmål, nynorsk, samisk, norsk tegnspråk og språkene til nasjonale minoriteter i en og samme lov. Språkmeldingen foreslår også at Språkrådet skal ha det faglige ansvaret for norsk tegnspråk. (Herland, 2008). Språkmeldingen ble behandlet i Stortinget i 2010 og det er nå en tegnspråkkonsulent ansatt i Språkrådet.

Det må også nevnes at her i landet benyttes dessuten "tegnspråknorsk" og "norsk med tegnstøtte". Disse kommunikasjonsmåtene har lånt elementer fra norsk tegnspråk for å visualisere det norske språket og utføres sammen med norsk tale. De er med andre ord ikke selvstendige språk, men egnet for å synliggjøre norsk tale.

Hva er bimodal tospråklighet?

Tospråkligheten til døve og sterkt tunghørte består altså av et tegnspråk i tillegg til et talespråk med tilhørende skriftspråk. Språkene er formidlet og oppfattet på to ulike måter: tegnspråk er et språk for øyet og er et visuelt-gestuet språk, og norsk talespråk er et språk hovedsakelig for hørselen og beskrives som et oralt-auditivt språk. Dette at språkene uttrykkes på ulike måter, gjør denne tospråkligheten "bimodal". På grunn av bimodaliteten er døves tospråklighet ulik tospråkligheten til mange normalthørende som har kompetanse i to talespråk. Det må ha konsekvenser for språkmiljøet og opplæringen som barnet tilbys (se side 40).

Gjennom tidene har de fleste døve mennesker her i landet hatt ferdigheter både i

norsk tegnspråk og norsk. Ferdighetsgraden har selvsagt variert noe, men historien viser at de har greid å fungere både i storsamfunnet og i døvemiljøet. Men skolene for døve og sterkt tunghørte har ikke hatt tospråklighet som opplæringsmål før skolereformen i 1997 (L97). Tidligere har skolen hatt "normalisering" som mål. Det innebar å gjøre døve enspråklige, altså mest mulig talende, munnnavlesende, lesende og skrivende, slik som befolkningen for øvrig. I dag er "normalitetsbegrepet" nedtonet og "forskjellighet" er sett på som verdifullt. I dagens skoler er målet fremdeles at denne elevgruppen skal lære seg norsk tale og skriftspråk, men også norsk tegnspråk (NTS). Det er erfart og anerkjent i dag at NTS bidrar sterkt til en positiv, helhetlig utvikling hos døve og sterkt tunghørte barn slik at de utdanner seg og deltar i det norske samfunnet på en aktiv måte, noe som ikke ble oppnådd i samme grad den gang enspråklighet var et mål.

Det er stor variasjon i formen på og graden av døve barns bimodale tospråklighet – en variasjon som også finnes i den øvrige tospråklige befolkningen. Det er noen som har like god kompetanse i begge sine språk, norsk og NTS, mens andre har en asymmetrisk tospråklighet og foretrekker eller må bruke et av sine språk framfor det andre (se *Former for bimodal tospråklighet hos hørselshemmete*, side 20).

Bimodal tospråklighet, livskvalitet og valgmuligheter

Etter at pedagogene som underviste døve og sterkt tunghørte elever her i landet tok i bruk NTS som kommunikasjonspråk i undervisningen, og etter at elevgruppen ble sikret retten til opplæring i og på tegnspråk, har skolene skaffet seg verdifull erfaring med tospråklig undervisningsmetodikk. Samtidig er det registrert bedre kunnskapsopptak hos elevene som gruppe. Det må her presiseres at døve og sterkt tunghørte selv bidro sterkt til denne utviklingen. Parallelt med samfunnets nye kunnskap om tegnspråk kjempet døve selv for aktiv deltakelse i samfunnet og for retten til anerkjennelse av tegnspråk.

Når mennesket gis gode utviklingsbetingelser og læring finner sted, øker **livskvaliteten** for hvert enkelt individ. Uanstrengt kommunikasjon og frihet til å velge kommunikasjonskode tilpasset situasjonen er en viktig betingelse for døve og sterkt tunghørte barns utvikling og aktive deltagelse i samfunnet. Å kunne **velge** språkkode betyr at barnet kan velge forskjellige språklige og sosiale arenaer blant både hørende og døve. Å være bimodalt tospråklig har betydning for tilgang til utdanning og yrkesliv fordi man kan bruke tegnspråktolk i tillegg til tale- og skriftspråk. Tospråklighet er også en forsikring i de tilfellene hvor hørselen forverrer seg.

Det er mange utfordringer forbundet med utvikling av bimodal tospråklighet. Både døve og hørende barn av døve foreldre kan møte holdninger hos fagfolk som hindrer bruken og utviklingen av tegnspråk (se *Myter om tospråklighet*, side 29). Men de største hindringene møter de døve barna som har hørende foreldre. De kan konfronteres med de samme negative holdninger til tegnspråk både hjemme og ute i samfunnet, og har i tillegg begrenset tilgang til språket. Det er klart at døve barn er mer

avhengige av valg som de nære voksne gjør med hensyn til språk, enn andre barn er (Vonen, 2008).

En elevgruppe og skole i endring

Siden 1997 har det skjedd mange endringer i forholdene rundt gruppen døve og sterkt tunghørte. Tidlig diagnostisering av hørselstap er blitt innført, noe som betyr at hørselshemminger vanligvis oppdages tidligere enn før. Foreldreveiledning og pedagogiske tiltak kan da settes i verk, og språkutviklingen kan komme i gang. Over 90 % av døve førskolebarn i dag får cochleaimplantat (CI). Det betyr at barna har større muligheter for å oppfatte og tilegne seg talespråk. Dette har økt forventningene til hørselshemmetes talespråkutvikling, og dermed lese- og skriveferdigheter og faglig måloppnåelse generelt. Flere døve og sterkt tunghørte elevers foreldre velger at barnet deres skal få sitt opplæringstilbud i den lokale skolen og ikke sammen med andre hørselshemmede. Dette skaper mange utfordringer som krever ny tenkning både på skolene og i støtteapparatet.

De siste tretti årene er det blitt stadig flere døve som har akademisk utdanning, og noen av dem er ansatt som lærere i skolene der det er hørselshemmete elever. De er en viktig forutsetning for å kunne tilby bimodal tospråklig opplæring. Samtidig er fokuset i ferd med å endre seg. Fra å årsaksforklare barnets forsinkete utvikling som et resultat av hørselstapet, ser man i dag på om læringsmiljøet vet å utnytte barnets sterke sider og særegne læringsstrategier, og om det dekker barnets språklige behov.

De store endringene i skoletilbudet for hørselshemmete de siste tiårene er fortsettelsen av en kontinuerlig og konfliktfull vekslings mellom metoder gjennom tidene: bruk av tegnspråk eller ikke bruk av tegnspråk. **Den mest betydelige endringen som har funnet sted nylig, er forståelsen av at barnet trenger både tegnspråk og tale-/skriftspråk. Det tospråklige grunnlaget er fundamentalt for den optimale utviklingen hos døve og sterkt tunghørte. Det er nå en forståelse av at de to språkene oppfyller forskjellige funksjoner i barnets liv og gjør det mulig for barnet å delta på forskjellige arenaer. Innenfor dette perspektivet er også erkjennelsen av det mangfoldet som eksisterer av "måter å være døv på" og variasjon innen grad av tospråklighet.**

Valg av ett eller to språk for døve barn med cochleaimplantat

Cochleaimplantat (CI) er et høreapparat som gir døve tilgang til lyd. Av de 30 til 50 barn som fødes døve i Norge hvert år, får cirka 90 % CI. CI er et effektivt høreapparat sammenlignet med andre. I det siste er det blitt klart at det er forskjeller i utbyttet av CI mellom gruppene døvblitte og døvfødte. Døvblitte har som oftest et større utbytte enn døvfødte. I tillegg viser forskning at de talespråklige resultatene blant de CI-opererte døvfødte barna varierer bemerkelsesverdig innbyrdes. Utbyttet av implantatet varierer (Kunnskapsdepartementet, 2008) fra å være det primære verktøyet for kommunikasjon, til å være til dels nyttig for kommunikasjon og

innhenting av lydsignaler fra miljøet, og til liten nytte. "Cochleaimplantat er bra – men ikke alltid tilstrekkelig" (Danielsson & Hendar, 2009:1).

Diskusjoner om hvilket eller hvilke språk døve barn med CI skal bruke, har lett for å havne i den blindgaten der man tror man skal velge *enten* talespråk *eller* tegnspråk. Men det er ikke en reell problemstilling. For barnet er det samhandling basert på barnets nåværende behov og forutsetninger som må stå sentralt, og å få i gang en kvalitativt bra språkutvikling tidligst mulig. En tidlig, velfungerende kommunikasjon med familien er det som ser ut til å ha størst betydning for barnets senere utvikling. Tegnspråk kan sette i gang en tidlig kommunikasjon i familien og sikre en god språk- og begrepsutvikling. Gjennom pedagogiske tiltak vil barnet samtidig også utvikle lytte- og taleferdigheter, noe som igjen bidrar til utvikling av både talespråk og skriftspråk.

Spørsmålet om valg av ett eller to språk må ses både i et kortsiktig og i et langsiktig psykososialt perspektiv. På kort sikt er det et spørsmål om barnet fungerer slik at det kan delta aktivt i sosialt samspill tidligst mulig; i lek og læring sammen med andre, både voksne og barn, én-til-én og i en gruppe. Det er snakk om samhandling som innebærer gjensidig utbytte og delaktighet (Roos, 2009). Det er da språkutvikling og læring skjer. På lang sikt er det et spørsmål om utvikling av en egen identitet og, senere i livet, fri tilgang til ulike språklige og sosiale arenaer blant hørende og blant døve. Erfaring viser at mange sterkt tunghørte og de fleste døve søker tegnspråkmiljøer når de kommer i puberteten. Tilgang til slike miljøer er lettere hvis ungdommen allerede har et forhold til tegnspråk. Grunnen er behovet for uanstrengt kommunikasjon og søk etter venner som man kan sammenligne seg med, måle seg mot og føler felleskap med, blir overordnet. Til slutt er det et spørsmål om frihet til å kunne velge språk avhengig av situasjonen. Forskning i Sverige sier at sammenlignet med døve, er det relativt få "ikke-tegnspråkbrukende tunghørte" som fortsetter sin utdanning på høyskole og universitet. Det er til dels fordi de ikke kan benytte tegnspråktolk i forbindelse med studiene (Hermanson, 2005).

Om det tospråklige barnet etter hvert slutter å bruke tegnspråk aktivt i hverdagen, kan opprettholdelsestospråklighet vurderes (se *side 20*); da med tanke på identitetsutvikling og de valgmulighetene og den friheten tospråkligheten gir.

Flere studier viser at noen barn som får CI før toårsalderen, kan få en tilnærmet normal talespråkutvikling ved hjelp av orale opplæringsmetoder (Svirsky et al., 2002). En studie av Geers et al. (2009) tok for seg 153 slike barn i seksårsalder som mottok AVT og oral opplæring. Av dem var det bare 39 % som oppnådde en ekspressiv språkbruk passende for alderen. Det er derfor viktig å følge nøye med denne gruppen tilsynelatende vellykkete barn gjennom å kartlegge den helhetlige utviklingen og analysere dialoger som barnet deltar i, med hensyn til kvalitet og type samhandlinger. Man må ikke miste av syne at barnet ikke bare skal snakke, men også bidra til og utdype samtaler og fungere sosialt, tilegne seg kunnskap, ha en jevn utvikling og ikke stagnere.

Det finnes ingen fasit som gir ett klart svar som passer for alle på lang sikt. Men det som har vist seg å være avgjørende hos barn med CI, har ikke vært hvilket språk man har valgt, men at barnet har fått en tidlig og godt fungerende kommunikasjon med sine foreldre og nærmiljøet (Roos, 2009). Det er klart at de første fire årene er utslagsgivende for barnets totalutvikling, og særdeles det første leveåret. Nettopp derfor anbefaler Danielsson & Hendar (2009) at barnet og foreldrene tilbys tegnspråk og talespråk i stedet for en risikabel satsing på talespråk alene. Tegnspråk og talespråk *kan* utvikles samtidig de første årene. Hovedmålet må være at barnet samhandler og mottar kunnskap og informasjon på en effektiv og uanstrengt måte. Å lære å tale blir bare ett av flere mål som skal bidra til barnets helhetlige utvikling til et harmonisk menneske.

Dokumenterte resultater etter innføring av bimodal tospråklig undervisning

Det var på siste halvdel av det forrige århundret at de tre første døde tok høyere akademisk grad i Norge, altså hovedfag. De tre har det til felles at de er barn av døde foreldre. Vi må derfor anta at de tidlig har tilegnet seg et rikt tegnspråk. Siden tegnspråk ble tatt i bruk i undervisning av døde elever på 1980-tallet, har antall døde og sterkt tunghørte akademikere økt betraktelig. Mens det i 1970 var tre døde akademikere i Norge, var det en generasjon senere over 300 (Schrøder, 2005).

I tillegg til samfunnsutviklingen og endringer i utdanningspolitikk har bruk av tegnspråk i skolen gjort undervisningen tilgjengelig og forståelig. Dialog mellom den tegnspråkkyndige læreren og eleven er mulig. I Stortingsmelding nr. 23 (2007-2008) sies det at etter innføring av tospråklig undervisning i 1997 har flere hørselshemmete enn noen gang kommet inn på videregående og høyere utdanning.

I en undersøkelse av 21 døde ungdomsskoleelever ble det i 2005 dokumentert syv gode lesere som skåret over gjennomsnittet til normalthørende syvendeklassinger på de nasjonale prøvene i lesing (Zahl, 2008). Utfordringen er å finne forklaringen på hvorfor noen døde blir gode lesere. Hvilke faktorer har hatt innvirkning for å oppnå slike resultater? En oversikt over de viktigste faktorene for utvikling av gode leseferdigheter hos døde og sterkt tunghørte har begynt å utkrystallisere seg (se kapittel 6 *Tospråklig lese- og skriveopplæring*).

Stigende kvalitet i eksamensbesvarelser av døde og sterkt tunghørte elever på norsk tegnspråk og i norsk skriftlig er dokumentert fram fra 2000 til 2006. Elever med gode karakterer i norsk har også gode karakterer i tegnspråk (Pritchard & Zahl, 2008). Dette bekreftes i utenlandsk forskning, der Prinz, Strong & Kuntze (2000) fant en viktig forbindelse mellom tegnspråkkompetanse (ASL) og lese- og skriveferdigheter. Cummins (2006) har også funnet en positiv relasjon mellom gode ferdigheter i tegnspråk og akademisk suksess.

I sin studie tegner Ohna et al. (2003) et bilde av tospråklig opplæring for døde av

svært varierende kvalitet i Norge. Ohna et al. konkluderte med at mange elever er kommunikativt isolerte og mangler deltagelse i klasserommets aktiviteter, og forskerne minnet om at læring er en sosial aktivitet. I sin studie kritiserte Barli (2003) samarbeidet mellom nærskolen og støtteapparatet, inkludert kompetansesentrene (se *Forskning om tospråklig opplæring i barneskolen i Norge*, side 73).

Flere studier om effekten av bimodal tospråklig undervisning er under arbeid, men mer forskning om de grunnleggende betingelsene for og resultatene av en god bimodal tospråklig utvikling trengs, og hvordan deres unike læringsstil kan utnyttes.

Oppsummering

Innledningskapittelet har lansert grunnidéen om behovet for bimodal tospråklig. Det danner grunnlaget for å forstå det metodemangfoldet som beskrives senere i boka, og som må til for at døve og sterkt tunghørte i norske barnehager og skoler skal kunne utvikle seg optimalt og bli språksterke og innflytelsesrike både i eget liv og i samfunnet.